

Prof. nadzw. dr hab. Jan A. Wendt
Instytut Geografii
Uniwersytet Gdański
ul. Bażyńskiego 4
80-309 Gdańsk

Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr Łukasza Węgrzyna
pt. Morfologia nazistowskich obozów koncentracyjnych i zagłady
na terytorium okupowanej Polski
zrealizowanej na Wydziale Nauk Geograficznych Uniwersytetu Łódzkiego
pod kierunkiem **prof. nadzw. dr. hab. Andrzeja Rykały**
oraz promotora pomocniczego **dr. Łukasza Musiaki**

Recenzja została opracowana na zlecenie Dziekana Wydziału Geograficznego Uniwersytetu Łódzkiego, z dnia 05.02.2018, które otrzymałem w dniu 26 lutego. Dotyczy dysertacji napisanej przez mgr Łukasza Węgrzyna pod kierunkiem prof. nadzw. dr. hab. Andrzeja Rykały oraz promotora pomocniczego, którym był dr Łukasz Musiaka, w dziedzinie nauk o Ziemi, w dyscyplinie geografia.

Uwagi ogólne

Tematyka przedstawiona w pracy, pomimo upływu wielu lat od zakończenia II wojny światowej, jest nieustająco aktualnym tematem badań. Najczęściej poruszany przez historyków, jednak mieszczącym się także w szeroko rozumianych badaniach z zakresu geografii politycznej, czego świadectwem liczne publikacje z zakresu 'camp geography' w np. *Progress in Human Geography* (Minca, 2005), *Geografiska Annaler, series B Human Geography* (Diken, Laustsen, 2006; Ek, 2006), *Geographica Helvetica* (Felder et al., 2014) czy w *Political Geography* (Giaccaria, Minca, 2011; Carter-White, 2013; Minca, 2015).¹ Recenzowana praca jest

¹ Minca C., 2005. Return of the Camp. *Progress in Human Geography*, 29(4): 405-412; Diken B., Laustsen C.B. 2006. The camp. *Geografiska Annaler, series B Human Geography*, 88(4), 443-452; Ek R., 2006. Giorgio Agamben and the spatialities of the camp: an introduction. *Geografiska Annaler, series B Human Geography*, 88(4), 363-385; Felder M., Minca C., Ong C.E., 2014. Governing refugee space: the quasi-carceral regime of Amsterdam's Lloyd Hotel, a German-Jewish refugee camp in the prelude to World War II. *Geographica Helvetica*, 69, 365-375; Giaccaria P., Minca C., 2011. Topographies/topologies of the camp: Auschwitz as a

tym bardziej cenna, iż wychodzi naprzeciw postulatowi poszerzenia badań z zakresu geografii człowieka o nowe, do tej pory nie podejmowane w Polsce zagadnienia badawcze, które nie tylko poszerzają stan naszej wiedzy, ale zyskują wymiar poznawczy i użyteczny w kontekście społecznym.

Główny cel dysertacji stanowi analiza morfologiczna oraz porównanie niemieckich obozów koncentracyjnych i zagłady na ziemiach polskich wraz z próbą odpowiedzi na pytanie o istnienie wzorca, zgodnie z którym tworzone te obozy. W opinii Recenzenta, Autor w pełni sprostował podjętym przy realizacji pracy wyzwaniom, wykazując przy tym znaczną wiedzę geograficzną i historyczną oraz znajomość literatury przedmiotu. Jednocześnie rozprawa, jak każda praca, nie jest pozbawiona pewnych mankamentów, o których w dalszej części recenzji. Jednak przedstawione zastrzeżenia i uwagi należy traktować przede wszystkim jako wskazówkę do przyszłych badań, ewentualnie dla przygotowywania publikacji. Nie zmieniają one zdecydowanie pozytywnej oceny wykonanej pracy, w tym przede wszystkim analizy komparatystycznej, przeprowadzonych badań oraz wysokiej oceny całej rozprawy.

Praca doktorska mgr Łukasza Węgrzyna składa się z 339 stron maszynopisu oraz liczącego 27 stron aneksu, który zawiera, w dużej części autorskie, opracowania tabelaryczne i graficzne. Poza wstępem praca składa się ze wstępu, dziesięciu rozdziałów, wniosków, literatury, spisów rycin, tabel, fotografii oraz wspomnianego już aneksu.

W niniejszej recenzji najpierw przedstawiono uwagi o charakterze ogólnym, a potem zaprezentowano ocenę rozprawy. W podsumowaniu wskazano główne walory pracy, a całość odniesiono do standardowych wymogów stawianych rozprawom doktorskim i przedstawiono wniosek końcowy.

Ocena pracy

Na przedmiot swojej pracy mgr Węgrzyn wybrał morfologię niemieckich obozów na ziemiach polskich, wśród których za cel szczegółowych badań morfologicznych wybrał obozy koncentracyjne KL Auschwitz-Birkenau, KL Lublin, KL Płaszów oraz obozy zagłady Kulmhof (Chełm nad Nerem), Sobibór, Treblinka i Bełżec (s. 17-18). W pierwszej z poddanych weryfikacji hipotezie badawczej założył,

spatial threshold. *Political Geography*, 30, 3-12; Carter-White R., 2013. Towards a spatial historiography of the Holocaust: Resistance, film, and the prison uprising at Sobibor death camp. *Political Geography*, 33, 21-30; Minca C., 2015. Geographies of the camp. *Political Geography*, 49, 74-83.

iż obozy w Auschwitz i Lublinie wykazują paralelność pod względem lokalizacji i morfologii, które powiela rozwiązania przyjęte przy tworzeniu KL Dachau, a KL Plaszow, pomimo podobnych czynników, różni się od analizowanych obozów charakterem morfologicznym. Druga z hipotez badawczych zakłada, iż o ile obozy zagłady w Bełżcu, Treblince i Sobiborze cechuje podobieństwo lokalizacji i morfologii, o tyle obóz w Kulmhof stanowi na ich tle wyjątek.

Udowodnienie tak postawionych hipotez stanowi dla każdego autora pracochłonne zadanie, dobrze przez Autora wykonane. Badania wykraczając poza granice klasycznych pól badawczych w geografii, mają wyraźnie interdyscyplinarny charakter, co warto podkreślić, sięgając w wielu aspektach zarówno badań z zakresu historii jak i politologii, co wymagało podjęcia znacznego trudu badawczego, wartego podkreślenia, jak i dużej wiedzy faktograficznej, którą Autor rozprawy w pełni się wykazał.

Tematem pracy jest morfologia nazistowskich obozów koncentracyjnych i zagłady na terytorium okupowanej Polski. Do głównych celów należą analiza morfologiczna oraz porównanie niemieckich obozów zagłady i obozów koncentracyjnych na ziemiach polskich. Realizacja pracy potwierdza kompetencje warsztatowe Autora. Wśród zrealizowanych celów szczegółowych znajdują się cele konieczne dla realizacji pracy, do których zaliczam wskazanie na genezę obozów, polityka III Rzeszy skutkująca ich rozbudową, prezentacja założeń morfologicznych obozu w Dachau, wyznaczenie zakresu czasowego funkcjonowania obozów i przedstawienie ich stanu obecnego. W pracy wskazano także na przyczyny tworzenia obozów koncentracyjnych na ziemiach polskich, podobne jak w innych krajach podbitych przez III Rzeszę. Jednak zbyt słabo podkreślono czynniki implikujące tworzenia jedynie na terenie Polski zajętych przez Niemcy obozów zagłady.

O wartości pracy, którą oceniam wysoko, świadczy realizacja kolejnych celów szczegółowych. Wśród nich na największą uwagę, w sensie badawczym oraz nowych w aspekcie poznawczym, zasługuje klasyczna dla badań geograficznych charakterystyka fizycznogeograficzna wybranej na lokalizację obozów przestrzeni, analiza morfologiczna i funkcjonalna obozów i filii obozów koncentracyjnych, analiza funkcjonalna miejsc odosobnienia, analiza zewnętrznej i wewnętrznej budowy obozów oraz ich analiza morfogenetyczna. Dodatkowo, wysoka ocenę praca zawdzięcza faktograficznemu, porządkującemu i solidnemu przedstawieniu

elementów morfologicznych w ujęciu komparatystycznym wraz z próbą identyfikacji wzorca rozwiązań przestrzennych i organizacyjnych, który wykorzystano przy tworzeniu niemieckich obozów na ziemiach polskich.

Wśród istotnych w mojej opinii ogólnych zastrzeżeń co do realizacji dysertacji wskazać należy z jednej strony, pomimo obszernej literatury liczącej 260 pozycji i wykorzystania licznych stron z internetu, stosunkowo niewielką liczbę prac wydanych poza Polską. Jest ich jedynie kilkanaście, a przecież znana, a dzięki internetowi, którego Autor przecież korzystał, łatwa do pozyskania literatura angielskojęzyczna przedmiotu jest obszerna.

Pewien niedosyt budzi również deficyt czynników demograficznych i transportowych w lokalizacji obozów zagłady, w odróżnieniu od obozów koncentracyjnych, jedynie na zajętych przez III Rzeszę ziemiach polskich, co do tej pory daje asumpt wielu nieprzychylnym Polsce i Polakom ocenom.

I już nie zastrzeżenie, ale bardziej uwaga dotycząca podziału pracy na poszczególne części. Wprawdzie jest on logiczny i uzasadniony, tym niemniej nieco dziwi utworzenie jako osobnych rozdziałów ósmego i dziewiątego. Liczą one odpowiednio po sześć i trzy strony tekstu, wyraźnie różniąc się pod względem objętości od pozostałych części pracy. Przy konieczności ich wydzielenia, zgodnie z postawionymi celami badań, wydaje się, iż Autor powinien znaleźć inne rozwiązanie, niż wydzielenie tak krótkich części pracy na poziomie rozdziału, podczas gdy pozostałe części pracy, pomijając rozdziały piąty i dziesiąty, liczą powyżej trzydziestu stron tekstu.

Do mocnych stron pracy należy wybór podejścia i metod badawczych, zgodnego z klasycznym paradygmatem badań geograficznych, najbliższym chyba badaniom historycznym, na gruncie których Autor z dużą swobodą się porusza. Kolejną mocną stroną pracy, wartą podkreślenia, jest detaliczna konwencja deskrypcji. Opisy obozów, podobozów, ich wewnętrznego zróżnicowania w strukturze sieci obozów oraz ich morfologii przybliży czytelnikowi wiele istotnych szczegółów, znanych do tej pory chyba jedynie historykom specjalizującym się w tym temacie. Zebrane razem, porównane, poddane analizie dają nową, wyjaśniającą wiedzę o tworzeniu, geograficznych uwarunkowaniach i wewnętrznej budowie obozów koncentracyjnych i zagłady.

Wniosek końcowy

Podsumowując, należy uznać, że **Autor zrealizował przedstawione na wstępie cele badawcze, w tym cele szczegółowe oraz pozytywnie zweryfikował postawione hipotezy.** Jako główne walory naukowe recenzowanej pracy wymienić trzeba:

- poprawny dobór i zastosowanie klasycznych metod badawczych, w tym metod opisowej, retrospektywnej, genetycznej i klasycznej w geografii analizy kartograficznej;
- krytyczną analizę materiału faktograficznego i kartograficznego;
- sumienność i kompletność przeprowadzonej analizy;
- przedstawienie elementów morfologicznych obozów w ujęciu porównawczym wraz ze wskazaniem istotnych różnic pomiędzy nimi;
- analizy morfogenetyczną obozów i ich budowy wewnętrznej i zewnętrznej;
- udaną próbę identyfikacji wzorca, który wykorzystano do tworzenia obozów koncentracyjnych;
- bogaty, bardzo dobrze wykonany materiał kartograficzny, którego wykonanie zasługuje na podkreślenie ze względów merytorycznych, jak i z punktu widzenia weryfikacji postawionej w pracy hipotezy badawczej.

Odnosząc całość opracowania do wymogów stawianych zgodnie z ustawą rozprawom doktorskim (Ustawa o Stopniach Naukowych i Tytule Naukowym oraz Stopniach i Tytule w Zakresie Sztuki, z dnia 14 marca 2003 roku, z późniejszymi zmianami), należy uznać, że recenzowana dysertacja doktorska:

- z całą pewnością **dotyczy tematyki aktualnej;** a przede wszystkim tematyki o interesującej nie tylko znawców zagadnienia, ale szeroko rozumianą opinię publiczną;
- **poprawnie przyjęto zakres przedmiotowy i czasowy;**
- **umocowanie w literaturze przedmiotu jest dobre;**
- **układ pracy jest logiczny;**
- **język pracy jest poprawny;**
- **w pracy zastosowano odpowiednie do tematu i problemu metody badawcze;**
- **oryginalne cele i hipotezy badań zostały poprawnie sformułowane, te pierwsze zostały zrealizowane, a hipotezy badawcze pozytywnie zweryfikowane;**

- **wyciągnięte z przeprowadzonych analiz i porównań wnioski są poprawne.**

Reasumując, przedstawiona rozprawa jest oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego. Dowodzi dużej wiedzy faktograficznej i teoretycznej Autora oraz jego zdolności do samodzielnej pracy badawczej. Tym samym, z pełnym przekonaniem uważam, iż zgodnie z Ustawą o Stopniach Naukowych i Tytule Naukowym oraz Stopniach i Tytule w Zakresie Sztuki, z dnia 14 marca 2003 roku (z późn. zmianami), **może być ona podstawą nadania mgr Łukaszowi Węgrzynowi stopnia naukowego doktora.**

Dlatego też stawiam wniosek o dopuszczenie mgr Łukasza Węgrzyna do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

Gdańsk, dnia 11.04.2018r.